

نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی

ایوب محمدی^۱، امیرحسین یاوری^۲، محمد جوانمرد^۳

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۱/۲۳

چکیده

زمینه و هدف: در سال‌های اخیر جوامع انسانی با ظهور پدیده نوینی با عنوان شبکه‌های اجتماعی مواجه شده‌اند که یکی از پیامدهای ظهورشان، فراهم شدن زمینه حرکت‌های جمعی و ایجاد بحران‌های اجتماعی است. این پژوهش با هدف تبیین نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی انجام شده است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی است. جامعه آماری پژوهش را مدیران و کارشناسان فضای مجازی جامعه اطلاعاتی شهر تهران تشکیل داده‌اند که به روش نمونه‌گیری تصادفی تعداد ۱۰۶ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب و مورد پرسش قرار گرفته‌اند. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه روا و پایا (آلفای کرونباخ ۸۷/۷۳) استفاده شده و برای تحلیل داده‌ها آزمون تحلیل رگرسیون مورد استفاده قرار گرفته است.

یافته‌ها و نتایج: پژوهش نشان داد که شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش مستقیم و قابل توجهی دارند و به موازات توسعه این شبکه‌ها، در ایجاد بحران‌های اجتماعی و گسترش شرایط بحرانی در جامعه نقش بیشتری خواهند داشت. در این راستا برنامه‌ریزی برای مدیریت این شبکه‌ها به ویژه برای پلیس ضروری است.

واژه‌های کلیدی

شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی، اینترنت، بحران اجتماعی

۱. کارشناس ارشد حفاظت اطلاعات دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول)؛
۲. دانشیار مدیریت دولتی دانشگاه علوم انتظامی امین؛
۳. کارشناس ارشد مدیریت علوم امنیت و اطلاعات انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین؛

مقدمه

در جهان امروز که با نام هزاره فناوری اطلاعات شناخته می‌شود، وسایل ارتباط جمعی نقش بسیار مهم و پررنگی دارند، به نحوی که وظایف و نقش‌های زیادی را بر عهده گرفته‌اند و نهادهایی را نیز به مقابله می‌خوانند. در بین وسایل ارتباط جمعی امروز نیز آن که از همه تاثیر گذارتر و با اهمیت تر می‌باشد اینترنت است، که به صورت فراگیری استفاده از آن رو به گسترش می‌باشد. در بین امکاناتی که اینترنت به مخاطبین خود ارائه می‌دهد نیز استفاده از شبکه‌های اجتماعی رو به گسترش است (خلیلی، ۱۳۹۲). شبکه‌های اجتماعی مجازی نسلی جدید از صفحه‌های اینترنتی هستند که بر اساس نیاز مخاطبان طراحی شده است. افراد با ورود به اینگونه شبکه‌های مجازی وارد دنیای جدیدی می‌شوند که نشأت گرفته از فضای واقعی بوده و رویدادها و بحث‌ها، حول و حوش دل‌مشغولی‌های انسان معاصر در دنیای واقعی است (قیاسی، ۱۳۹۲). دانشمندان علم شبکه دریافته‌اند که شبکه‌های اجتماعی مجازی ممکن است دسترسی به دیگران را با افکار و دیدگاه‌های متفاوت امکان‌پذیر کنند، یا ممکن است زمانی که از دیگرانی شبیه به هم و یا پیوندهایی نزدیک تشکیل شوند، دیدگاه‌ها را محدود کنند. شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی را فراهم می‌کنند که بر نگرش‌ها و رفتارهای فرد اثر می‌گذارد (برت، به نقل از میرمحمدصادقی، ۱۳۹۱، ص ۱۱). بدون شک، رسانه‌های همگانی دارای کارکردهای متفاوت و متعدد در دو بعد مثبت و منفی هستند. نقش جدی و تأثیرگذار این‌گونه پایگاه‌های اینترنتی در اطلاع‌رسانی سریع و گسترده، جایگاه ویژه‌ای را برای این دسته از پایگاه‌ها به وجود آورده است. یکی از پیامدها و نتایج مهم حضور و مشارکت کاربران در این شبکه‌ها، فراهم‌آوری زمینه حرکت‌های جمعی و بحران‌ها و یا در نقطه مقابل، مهار آن است (اکبری، ۱۳۸۹).

عصر حاضر، عصر ارتباطات و اطلاعات است، عصری که در آن رسانه اعم از سنتی و نوین، نقش مهمی در شکل‌گیری و جهت‌دهی افکار عمومی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی بازی می‌کند. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی با جای دادن طیف گسترده‌ای از بازیگران و کنشگران سیاسی-اجتماعی در فضای مجازی، از یک سو ابزاری برای تبلیغ و اشاعه نهادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هستند و از سوی دیگر منبعی مهم در ارائه آگاهی‌های سیاسی-اجتماعی در جهان، عامل ارتباط فعالان سیاسی با مردم و در نهایت برانگیزاننده مهم رفتارهای اعتراضی و بسیج اعتراض‌ها در جهان به شمار می‌روند. از این رو می‌توان گفت که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی مهمترین تجلی و نشانه قدرت نمادین، هویت‌سازی و تبلیغات در عصر جدید هستند (سردارنیا، ۱۳۸۸). امروزه فناوری اطلاعاتی و ارتباطی نوین به‌ویژه اینترنت تبدیل به منبعی مهم برای بسیج کنش‌های جمعی و ابداعات پس از آن، سازماندهی و عمل جنبش‌های اجتماعی در سراسر جهان شده‌اند. رسانه، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، آگاهی را در بین اقشار مختلف جامعه در خصوص یک موضوع خاص بالا برده و توجه آن‌ها را به آنچه در اطرافشان می‌گذرد جلب می‌کند. جهت‌دهی افکار عمومی در شبکه‌های اجتماعی در دو مرحله صورت می‌گیرد: مرحله اول شبکه‌سازی در فضای مجازی و در مرحله دوم شبکه‌سازی و مشارکت در فضای واقعی (آقایی، صادقی و هادی، ۱۳۹۱)؛ به گونه‌ای که نتیجه این مشارکت در فضای واقعی در پاره‌ای از موارد می‌تواند منجر به ایجاد بحران شود. از میان همه تأثیرات و نقش‌های مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر افراد و جوامع جدید و فارغ از همه آن‌ها، مسئله‌ای که اهمیت بسیاری در بحث شبکه‌های اجتماعی داشته است، نوعی سیطره پنهان است که روابط انسانی را مسخر خویش ساخته است. به دلیل استقبال بی‌نظیر و گسترده کاربران از این شبکه‌ها و بازدید دائمی هر یک از آنان از صفحه‌های خود در شبکه‌ها، اجتماع آنان توانسته است نقش بسیار مؤثر و گسترده‌ای را در ایجاد اجتماعات، تحولات و بحران‌ها با اغراض صحیح یا ناصحیح ایفا کند (اکبری، ۱۳۸۹) و در این میان،

شبکه‌های اجتماعی مجازی، اصلی‌ترین نقش را در ایجاد ارتباطات مجازی میان افراد و گروه‌ها دارا هستند. نقش جدی و تأثیرگذار این گونه پایگاه‌های اینترنتی در اطلاع‌رسانی سریع و گسترده، جایگاه ویژه‌ای را برای این دسته از پایگاه‌ها به وجود آورده است. یکی از پیامدها و نتایج مهم حضور و مشارکت کاربران در این شبکه‌ها، فراهم‌آوری زمینه حرکت‌های جمعی و بحران‌ها و یا در نقطه مقابل، مهار آن است (اکبری، ۱۳۸۹). شبکه‌های اجتماعی را فراتر از گونه‌ای وب سایت، می‌توان به عنوان رسانه‌های جدیدی در نظر گرفت که در ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تغییراتی ایجاد کرده‌اند (جعفری، ۱۳۸۹). بنابراین، بررسی و مطالعه این شبکه‌ها از زوایای مختلف و ارائه سیاست‌های کلی و راهکارهای مناسب اثربخش در حوزه‌های مختلف کشور از جمله مباحث سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، فناوری و امنیتی حائز اهمیت می‌باشد. با این وصف، انجام پژوهش حاضر به دلایل زیر ضرورت پیدا می‌کند:

- چالش‌هایی که شبکه‌های اجتماعی در سال‌های اخیر با آن‌ها مواجه بوده‌اند، حوزه‌هایی فراتر از فضای مجازی را تحت تأثیر قرار داده است. شبکه‌های اجتماعی از سویی به عنوان یکی از گونه‌های رسانه‌های اجتماعی، امکانات تعاملی قابل توجهی برای کاربران اینترنتی فراهم کرده‌اند و در افزایش مشارکت شهروندان در برخی فرایندها مؤثر بوده‌اند (جعفری، ۱۳۸۹)؛
- اهمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی را نمی‌توان تنها منحصر در استقبال روزافزون کاربران اینترنتی از این شبکه‌ها و جا گذاشتن رقبا در رتبه‌های جهانی توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی دانست، بلکه باید از زاویه‌های دیگر همچون: استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای رساندن پیام و القای تفکرات به کاربران، اطلاع‌رسانی در شرایط بحرانی، تبدیل حوادث عادی به یک بحران، در کنار جذابیت‌ها و همچنین اثرات شگرفی که این جوامع مجازی بر روی زندگی واقعی جوامع می‌گذارد، جستجو نمود (اکبری، ۱۳۸۹)؛

- شبکه‌های اجتماعی می‌توانند فعالیت‌های اعتراض آمیز را سازماندهی کرده و در اطلاع‌رسانی روند رویدادها نقش آفرینی کنند (حاذق‌نیکرو، ۱۳۹۱).

بر این اساس، با توجه به اینکه دشمن در صدد آن است تا در مسائل مختلف اجتماعی، با استفاده از شبکه‌های اجتماعی با ایجاد و گسترش شرایط بحرانی، کشور را با چالش مواجه سازد، اکتفا نمودن به روش‌های سنتی در پیشگیری و مقابله با بحران‌های اجتماعی، ما را به جایی نمی‌رساند و سبب خواهد شد تا سازمان‌های مسئول بویژه پلیس نتواند در جلوگیری از ایجاد بحران‌های اجتماعی در زمان مناسب، عکس‌العملی مناسب از خود نشان دهد. لذا لازمه پیش‌بینی و جلوگیری از ایجاد بحران‌های اجتماعی توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی، این است که هر چه بهتر، نقش‌های مختلف این شبکه‌ها در ایجاد بحران‌های اجتماعی شناخته شود، موضوعی که در پژوهش حاضر به آن پرداخته خواهد شد.

نخستین تقسیم‌بندی بحران را می‌توان در ابعاد فردی، گروهی، سازمانی و اجتماعی دانست. معمولاً تصور می‌شود که بحران‌های اجتماعی تنها به مدیریت بحران نیاز دارند، اما واقعیت این است که بحران اجتماعی قبل از هر چیز نیازمند مدیریت دانایی است (جعفری، ۱۳۷۷) و باید به این واقعیت اندیشید که بحران چگونه به وجود می‌آید و چه عواملی در ایجاد آن نقش دارند. در سیستم شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت بستر موبایل، اطلاعات اصلی دیده نمی‌شود و فقط شرکت اصلی که سرورهای این شبکه‌ها را در اختیار دارد قادر به تشخیص و آنالیز داده‌ها است؛ به عبارتی نمی‌توان تشخیص داد که داغ‌ترین موضوع در این شبکه‌ها چیست و عملاً هیچ نظام رصدی کارآمدی در این زمینه در دسترس نیست (پایگاه اطلاعاتی سراج ۲۴، ۱۳۹۴). در دنیای امروز، به وجود آمدن بحران‌های اجتماعی به بخش جدایی‌ناپذیر هر جامعه تبدیل گشته و در این میان، نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد و گسترش بحران‌های اجتماعی پذیرفته شده است. با وصف اینکه سازمان‌های متولی در مدیریت بحران بویژه پلیس که در مراحل مختلف یک بحران اجتماعی، به خصوص در

مرحله پیش‌بینی و مقابله با بحران، وظایف بسیار مهمی را بر عهده دارد، تاکنون به نقشی که شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند در ایجاد یا گسترش بحران داشته باشد، توجه ویژه‌ای نشده و همین عدم شناخت، سبب شده است تا نهادهای مسئول و فعال در این امر نتوانند بحران‌های اجتماعی ایجاد شده توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی را پیش‌بینی کنند یا از ایجاد و گسترش این بحران‌ها توسط این شبکه‌ها، جلوگیری نمایند.

بنابراین، مطالعه حاضر به تبیین جایگاه شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی می‌پردازد و برای جلوگیری از نقش منفی آن‌ها در ایجاد بحران، پیش‌بینی و پیشگیری از بحران، قبل از وقوع، راهکارهایی را ارائه می‌نماید.

پیشینه پژوهش: در خصوص شبکه‌های اجتماعی و تاریخچه آن‌ها، روند شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی، کارکرد و نقش رسانه‌های جمعی در ایجاد بحران، بررسی اهداف آشکار و پنهان شبکه‌های اجتماعی، نفوذ شبکه‌های اجتماعی در تلفن همراه، فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی و غیره مطالعاتی انجام شده است. این مطالعات هر چند به شیوه‌ای پژوهشی ارائه نشده و تنها مروری بر نقش شبکه‌های اجتماعی در بحران‌ها دارند، اما در تحلیل و جهت‌دهی نگرش نویسنده به موضوع کمک‌کننده بودند.

اکبری (۱۳۸۹)، در مطالعه‌ای با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی در ایجاد و مهار بحران‌ها» عنوان کرده است که شبکه‌های اجتماعی از مهم‌ترین و مدرن‌ترین ابزارها و رسانه‌های ارتباط جمعی‌اند و یکی از پیامدهای مهم حضور و مشارکت کاربران در این شبکه‌ها، فراهم‌آوری زمینه حرکت‌های جمعی و بحران‌ها یا در نقطه مقابل، مهار آن است. این نوشتار در پایان به تأثیر شبکه‌های اجتماعی در حوادث سیاسی پس از انتخابات دهم ریاست جمهوری در ایران اشاره کرده است. کبریایی‌زاده (۱۳۹۰)، در مطالعه‌ای با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری تحولات سیاسی و فرهنگی با تمرکز بر امواج بیداری اسلامی در خاورمیانه» به این نتیجه رسیده که شبکه‌های اجتماعی مجازی به واسطهٔ بسیج نیروها در تحولات اخیر خاورمیانه تحولی ابزاری و روش‌شناسانه در ایجاد جنبش‌های

سیاسی و اجتماعی ایجاد کرده است. ضیایی پرور (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «جنگ نرم سایبری در فضای مجازی» بیان داشته که شبکه‌های اجتماعی شامل وبلاگ‌ها، میکروبلگ‌ها، سایت‌های به اشتراک‌گذاری لینک، عکس، فیلم و خبر، ویکی‌ها، سایت‌های اجتماعی، فروم‌ها، خبرخوان‌ها از جمله فناوری‌هایی هستند که امکان تعامل اطلاعات و دیدگاه‌ها را در محیط سایبر به وجود آورده‌اند. در این مقاله با تمرکز بر این شبکه‌ها، مهم‌ترین اقدامات جریان‌های معاند نظام و کشورهای خارجی علیه منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، به صورت مستند مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. طی دوره مورد بررسی این پژوهش یعنی خرداد تا بهمن ماه ۱۳۸۸، جنگی واقعی در فضای سایبر و به خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی جریان داشته است. بررسی نشان داده که کشورهای مخالف ایران، برای بهره‌برداری از اعتراضات بعد از انتخابات ریاست جمهوری دهم در ایران، دارای برنامه مدون و استراتژی مصوب با بودجه‌های مشخص هستند و حتی مستنداتی از ردپای بیگانگان در حمایت از اغتشاشات ایران از طریق فناوری‌های شبکه‌های اجتماعی نشان داده شد. آقایی، صادقی و هادی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا» بیان داشته‌اند که یکی از بحث‌های مهم در مورد شکل‌گیری و گسترش تحولات منطقه خاورمیانه، نقش رسانه‌های جدید، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی در این تحولات است. تأثیر رسانه‌های ارتباطی و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی و گسترش سریع تحولات انقلابی در کشورهای منطقه انکارناپذیر است. رسانه، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، آگاهی را در بین اقشار مختلف کشورهای درگیر منطقه به‌ویژه قشر جوان بالا برده، توجه آن‌ها را به آنچه در اطرافشان می‌گذشت جلب کرده و فرآیند تحولات منطقه را تسهیل و تسریع کرده است. جهت‌دهی به افکار عمومی در شبکه‌های اجتماعی در دو مرحله صورت می‌گیرد: در مرحله نخست، شبکه‌سازی در فضای مجازی و در مرحله دوم شبکه‌سازی و مشارکت در فضای واقعی. بدین ترتیب، نقش اجتماع‌سازی

شبکه‌های اجتماعی در برخی از کشورهای منطقه موجب ایجاد بحران شده و در کنار عوامل دیگر، زمینه را برای سقوط و اصلاحات سیاسی برخی از رژیم‌های منطقه فراهم آورد. امانلو و شادمانی (۱۳۹۴) در کتابی تحت عنوان «ماهیت مجازی؛ درآمدی بر شبکه‌های اجتماعی»، در ابتدا به دسته‌بندی و معرفی شبکه‌های اجتماعی پرداخته و در ادامه، ضمن بیان کارکردهای شبکه‌های اجتماعی، تهدیدها و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی، واکنش کشورها در مقابل شبکه‌های اجتماعی و جایگاه شبکه‌های اجتماعی در جنگ سایبری، راهکارهایی از جمله رویکرد تسلیم شدن، رویکرد تحریم کردن، رویکرد مقابله و برخورد حکیمانه و رویکرد تسخیر و حضور جبهه‌ای را در مقابله با تهدیدات شبکه‌های اجتماعی ارائه کرده است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی: رسانه اجتماعی می‌تواند اشکال گوناگونی اعم از متن، تصاویر، صدا یا فیلم را به خود بگیرد. کلید آن، افراد هستند و نه سازمان‌ها که از این اشکال استفاده و آن‌ها را کنترل می‌کنند (آذرخش و آذرخش، ۱۳۹۲، ص ۱۴). به رغم گستردگی تعاریف رسانه اجتماعی، نقطه تمرکز اغلب آن‌ها بر دو عنصر «اشتراک‌گذاری» و «تعامل» است. برخی از تعاریف تولید و انتشار محتوا را برجسته‌تر کرده‌اند و رسانه اجتماعی را رسانه‌ای دانسته‌اند که امور تولید ویدئو، صدا، متن یا چندرسانه‌ای در آن توسط کاربران انجام می‌شود و در محیط اینترنت منتشر و بین هم‌تایان به اشتراک‌گذاری می‌شوند (خانیک‌کی و بابائی، ۱۳۹۰، ص ۷۵). یک شبکه ارتباطی در ساده‌ترین شکل مجموعه تجهیزاتی است که سرویس انتقال اطلاعات را بین کاربرانی که از لحاظ جغرافیایی در نقاط مختلفی نسبت به هم قرار دارند، فراهم می‌کند (گارسیا و ویجاتا، ۱۳۹۰، ص ۱۵). شبکه اجتماعی، سایت یا مجموعه سایت‌های است که در آن، کاربران می‌توانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به طور متقابل به اشتراک بگذارند. در واقع، یک شبکه اجتماعی، سایتی است که در مرحله اول به افراد و سازمان‌ها

اجازه می‌دهد صفحات خودشان را روی آن ایجاد کنند و در مرحله دوم اجازه می‌دهد این صفحات براساس مشترکات گوناگون به هم متصل شوند (ضیایی‌پرور، ۱۳۸۸).

شبکه‌های اجتماعی مجازی، پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکانی فراهم می‌آورد تا کاربران بتوانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به اشتراک بگذارند و دیگران هم این افکار و فعالیت‌ها را با آنان سهیم شوند. یک شبکه اجتماعی، مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب است که این امکان را برای اشخاص فراهم می‌آورد که توصیفات عمومی یا خصوصی برای خود ایجاد کنند، یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند، منابع خود را با آن‌ها به اشتراک بگذارند و از میان توصیفات عمومی دیگر افراد، برای یافتن اتصالات جدید استفاده کنند (بوید و الیسون به نقل از معمار، عدلی‌پور و خاکسار، ۱۳۹۱).

سایت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی: از نظر «بوید» و «الیسون»^۲ سایت شبکه اجتماعی عبارت است از خدمات مبتنی بر وب که به افراد امکان می‌دهد: ۱- پروفایل عمومی در محدوده سیستم ایجاد کنند؛ ۲- فهرستی از سایر کاربران و افراد مرتبط با خود را فراهم نماید و ۳- مشاهده و گردش فهرست ارتباطات در درون سیستم انجام گیرد. «فوکس»^۳ مفهوم «سایت شبکه اجتماعی» را مبهم و نارسا می‌داند. به دلیل چنین تعارض‌ها و نارسایی‌هایی در تعاریف موجود و جامع و مانع نبودن آن‌ها، فوکس چنین تعریفی را پیشنهاد می‌کند: «سایت شبکه اجتماعی، پلتفرم‌ها یا پایگاه‌هایی هستند که انواع گوناگون رسانه‌ها، اطلاعات و فن‌آوری‌های ارتباطی را یکپارچه می‌سازند، به طوری که دست کم به کاربر امکان ایجاد پروفایلی را بدهد که معرف کاربر باشد و پیوندها یا فهرست‌های وی را در صفحه نمایش دهد و نیز ارتباط با پیوندهای کاربران موجود در فهرست و ارتباط بین کاربران را فراهم نماید (خانیک‌کی و بابائی، ۱۳۹۰، ص ۸۸)..»

شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر پروفایل: در سایت‌های شبکه‌های پروفایل محور، کانون فعالیت‌ها، پیرامون صفحه‌های حاوی اطلاعات مربوط به فعالیت‌ها، علایق و گرایش‌های هر عضو شکل می‌گیرد. بیبو، فیس بوک و مای اسپیس، نمونه‌هایی از این شبکه‌ها هستند. در این شبکه‌ها، کاربران نوعاً، دامنه فعالیت و فضای ارتباطی خود را از راه‌های گوناگون، با درج یادداشت، پیوند و افزودن متن در فضای به اشتراک گذاشته شده، گسترش می‌دهند.

شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر محتوا: در این شبکه‌ها، پروفایل‌های کاربران در عین حال که دارای جایگاهی مهم در شکل‌گیری ارتباطات هستند، اما نقش ثانویه در ارسال محتوا دارند. شبکه فلیکر^۱ نمونه‌ای از این گونه شبکه‌ها است؛ گروه‌ها، ارتباطات و یادداشت‌هایی پیرامون تصاویر درج شده شکل می‌گیرند و اعضای شبکه برای ارسال تصویر جدید، درج دیدگاه‌های خود یا ارتباط با سایر اعضا، نخست باید خود را به شبکه معرفی کنند، یعنی از پروفایلی که قبلاً برای خود ایجاد کرده‌اند، برای ورود به شبکه استفاده کنند. یوتیوب^۲ نیز چنین عملکردی دارد؛ یعنی در آن کاربر باید برای ارسال فیلم و صدا بر روی این شبکه، ابتدا با شناسه‌ای که برگرفته از پروفایل او است خود را معرفی کند و برای یادداشت‌گذاری درباره محتویات موجود در شبکه و رأی دادن به دیدگاه‌های دیگران نیز به همین گونه عمل می‌شود (خانیک‌ی و بابائی، ۱۳۹۰، ص ۹۰).

نظریه دهکده جهانی مک لوهان: مک لوهان معتقد است که «جوامع»، بیش‌تر در اثر ماهیت وسایل ارتباطی شکل گرفته‌اند، تا در نتیجه محتوای آن. به عقیده او، وسیله نه تنها از محتوای پیام خود جدا نیست، بلکه به مراتب، مهم‌تر از خود پیام نیز هست و بر آن تأثیری چشم‌گیر دارد. به نظر مک لوهان چنانچه خطوط اصلی تاریخ تمدن بشری را از آغاز تاکنون مورد بررسی قرار دهیم، خواهیم دید که تاریخ از سه مرحله متوالی می‌گذرد و هر کدام از آن‌ها، تحت سلطه مجموعه‌ای از رسانه‌های جمعی است. مک لوهان معتقد است که در هر

دوره از تمدن، نظام ارتباطی خاصی حاکم است. این نظام ارتباطی افراد را وامی‌دارد تا متناسب با آن، حواس خود را شکل بدهند؛ یعنی برخی را گسترش و توسعه دهند و از برخی دیگر صرف‌نظر کنند (دادگران، ۱۳۸۵، ص ۹۳). از دیدگاه مک‌لوهان، جوامع انسانی طی سه مرحله تحول یافته‌اند. این سه مرحله عبارتند از: ۱. عصر ارتباط شفاهی و زندگی دودمانی و قبیله‌ای، ۲. عصر ارتباط کتبی و چاپی و جامعه‌ی فردگرا و ۳. عصر ارتباط الکترونیک و دهکده جهانی.

مک‌لوهان دنیای امروز را دنیای الکترونیک می‌داند و معتقد است محیط الکترونیکی عصر حاضر، فضای قدیمی تصویری را که سال‌ها است به آن خو گرفته‌ایم، نامطبوع و بدون ارزش خواهد ساخت. در دنیای الکترونیک، حوادث، اشیاء و موجودات در یکدیگر فرو می‌روند، با یکدیگر رابطه پیدا می‌کنند، جدایی‌ها از بین می‌رود، تمایزات فراموش می‌گردد، شباهت‌ها خودنمایی می‌کند و بدین ترتیب، محیط جدید به وجود می‌آید؛ محیطی که می‌توان آن را یک دهکده جهانی نام‌گذاری کرد. یک دهکده بزرگ جهانی که خصوصیات قبیله‌ای را در مقیاس وسیع‌تر محفوظ می‌دارد (رشیدپور، ۱۳۸۴، ص ۸).

کارکردهای شبکه‌های اجتماعی مجازی: شبکه‌های اجتماعی مجازی، همچون شبکه‌های اجتماعی در جهان عینی و واقعی، اهداف، کارکردها، و نقش‌هایی دارند. در ذیل برخی از کارکردهای آن‌ها اشاره می‌شود:

کارکرد آموزشی: بسیاری از بانک‌های اطلاعاتی و پایگاه‌های علمی در شبکه‌های اجتماعی مجازی مشهور، صفحاتی به خود اختصاص داده‌اند که با مراجعه به آن، می‌توان از تازه‌های علم در آن پایگاه‌ها آگاه شد. همچنین از دیگر جنبه‌های آموزشی این پایگاه‌ها می‌توان به فراگیری زبان با عضویت در چنین شبکه‌هایی اشاره کرد؛

کارکرد تجاری: شبکه‌های اجتماعی مجازی از پر ازدحام‌ترین پایگاه‌ها در وب به شمار می‌روند و بدیهی است که مکان مناسبی برای تبلیغ، یا عرضه کالا و خدمات خواهد بود. گذشته از آن، ساختار تعاملی و ارتباطی پایگاه‌های شبکه اجتماعی، فضای مناسبی برای

ارتباط مجازی بین شرکت‌های تجاری به وجود می‌آورد، به گونه‌ای که نخستین شبکه‌های اجتماعی چنین کارکردهایی داشتند؛

کارکرد سیاسی: به سبب ویژگی پر ازدحام بودن شبکه‌های اجتماعی مجازی، احزاب و گروه‌های سیاسی، می‌توانند استفاده بسیار زیادی از این بستر داشته باشند. این ویژگی سبب شده بسیاری از احزاب در دوران انتخابات، در شبکه‌های اجتماعی مجازی، صفحاتی برای خود ایجاد کنند و در آن به معرفی کاندیداهای خود پردازند. همچنین، بسیاری از کشورهای قدرتمند از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی به ایجاد تفرقه و هرج و مرج در کشورهای غیر هم‌پیمان با خود می‌پردازند و فضای آن کشورها را به نفع خود ملتهب می‌کنند؛

کارکرد فرهنگی: این قابلیت که یک جوان بتواند با هم سن و سال‌های خود در کشورهای دیگر جهان ارتباط برقرار کند، باعث می‌شود تا این شبکه‌ها به مکانی تبدیل شوند که در آن‌ها بتوان فرهنگ، آداب و رسوم، ارزش‌ها، باورها و اعتقادات خود و کشور و آیین خود را به دیگر کشورها معرفی کرد و به اشتراک گذارد. همچنین می‌توان به طرح ایده‌های جدید برای گسترش جامعه پرداخت و درباره آن بحث کرد؛

کارکرد اطلاع‌رسانی: رسانه‌های اجتماعی، گروهی از انواع جدید رسانه‌های برخط هستند که همه یا تعدادی از ویژگی‌های زیر را دارند:

- امکان مشارکت کردن: رسانه‌های اجتماعی، مرز و خط‌کشی بین رسانه و مخاطب را از بین برده‌اند؛ .
- باز بودن: اغلب رسانه‌های اجتماعی برای مشارکت اعضا و دریافت بازخوردها، باز هستند. آن‌ها کاربران را به رأی دادن، اظهارنظر و به اشتراک‌گذاری اطلاعات تشویق می‌کنند. به ندرت مانعی برای تولید و دسترسی به محتوا در این رسانه‌ها وجود دارد؛ .
- ارتباط دو سویه: رسانه‌های سنتی عمل‌انشار را انجام می‌دادند و محتوا را برای مخاطب ارسال می‌کردند، ولی در رسانه‌های اجتماعی اینترنتی، فضایی برای گفتگو و

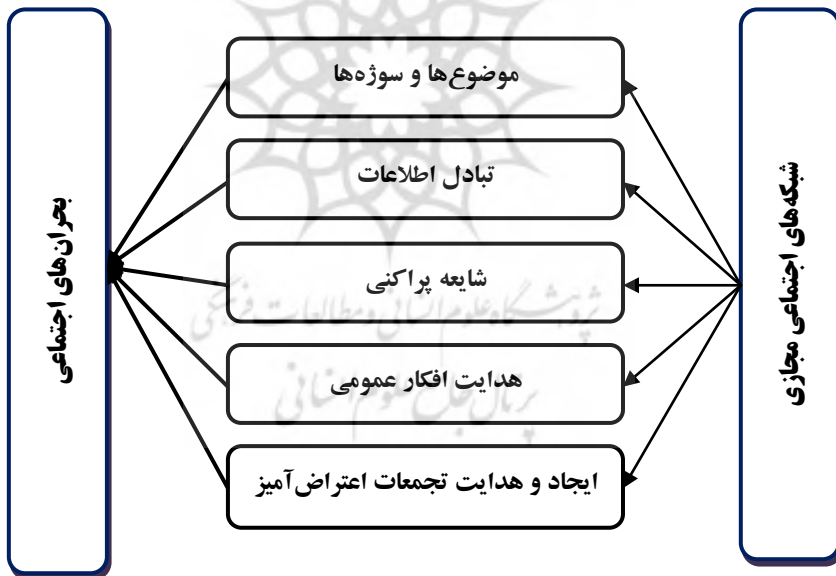
محواره دو طرف وجود دارد و جریان ارتباطی از حالت یک سویه به دوسویه تغییر پیدا کرده است (پایگاه اطلاعاتی حوزه، ۱۳۸۹).

بحران: چنانچه بخواهیم تعاریفی از بحران ارائه دهیم باید آن را با توجه به تناسب شرایطی که افراد در آن قرار دارند تعریف کنیم. یک لحظه تعیین کننده، نقطه برگشتی برای بهتر یا بدتر شدن وضعیت و یا مقطع حیاتی، تعاریفی کوتاه اما پرمعنایی درباره بحران می‌باشد. به طور کلی، باید پذیرفت که ارائه یک تعریف مشخص از بحران، کار بسیار دشواری است و تعاریف ارائه شده نیز همگی نسبی هستند، چرا که ممکن است موضوعی برای یک فرد، سازمان یا جامعه بحران باشد اما در جامعه‌ای دیگر، بحران محسوب نشود، اما این نکته که در شرایط بحرانی باید اقدامات عاجل و جدی انجام شود تا شرایط بحرانی تر نشود مورد پذیرش همه جوامع می‌باشد، زیرا شرایط بحرانی از شرایط عادی متمایز است (معمارزاده و سرافرازی، ۱۳۸۹). حادثه‌ای که به صورت طبیعی یا به وسیله بشر به صورت ناگهانی و یا به صورت فزاینده به وجود آید و سختی و مشقتی را به جامعه انسان تحویل نماید که جهت برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اساسی و فوق‌العاده باشد، بحران است (رزقی شیرسوار، ۱۳۸۹).

بحران اجتماعی: هرگاه در دل جامعه، اختلالاتی پدید آید که عملکرد بهنجار و معمولی حیات اجتماعی را به مخاطره افکند، سخن از این نوع بحران است. اگر بحران اجتماعی فقط جزئی از جامعه را فرا گیرد و یا با مسائل خاصی مرتبط شود، جزئی خوانده می‌شوند و زمانی بحران اجتماعی عمومی خواهد بود که مجموع ساخت‌ها و نهادهای یک جامعه، به جهت عدم انطباق آن با انتظارات موجود در جهت پیشروی جامعه جدید و مترقی، موجب نابسامانی عمومی و فراگیر در جامعه گشته و پیدایی دگرگونی‌های اجتماعی بسیاری را قابل پیش‌بینی سازد (زینالی، ۱۳۸۴؛ به نقل از ابطحی، یاور و بافقی و اسماعیلی، ۱۳۹۰).

بحران‌های اجتماعی می‌توانند در زمینه‌های بسیار متفاوت اقتصادی، فرهنگی، طبیعی، سیاسی و غیره بروز کنند. هر یک از این بحران‌ها الگوی خاصی در فرایند امنیتی شدن

دارند که از دیگری متمایز می‌شوند. به طور مثال فرایند امنیتی شدن یک بحران اجتماعی ناشی از مشکلات اقتصادی از حیث سرعت و مراحل، با آنچه در یک بحران طبیعی نظیر زلزله رخ می‌دهد کاملاً متفاوت می‌باشد (امیری، ۱۳۹۱). یک بحران اجتماعی، زمانی حادث می‌شود که اختلالاتی در جامعه پدید آمده باشد که تعادل عمومی، عملکرد بهنجار و معمول حیات اجتماعی را به مخاطره افکند. یک بحران عمومی اجتماعی نشان از آن دارد که جامعه، فاقد توانایی سامان‌یابی و حفظ نظم اجتماعی است و استعداد درونی خود را برای مسائل مربوط به توسعه جامعه از دست داده است (ضمیری و نصیری‌حامد، ۱۳۸۹). مبتنی بر ادبیات مرور شده، مدل مفهومی پژوهش در نمودار ۱ ارائه شده است.

نمودار ۱: مدل مفهومی پژوهش

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی است. جامعه آماری پژوهش را مدیران و کارشناسان فضای مجازی جامعه اطلاعاتی شهر تهران تشکیل داده‌اند

که به روش نمونه‌گیری تصادفی، تعداد ۱۰۶ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب و مورد پرسش قرار گرفته‌اند. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه روا و پایا (آلفای کرونباخ ۸۷/۷۳) استفاده شده و برای تحلیل داده‌ها، تحلیل رگرسیون مورد استفاده قرار گرفته است.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی: در این قسمت، ویژگی‌های جمعیت شناختی جامعه پژوهش ارائه می‌شود.

جدول ۱: توزیع فراوانی خصوصیات فردی افراد مورد مطالعه

درصد خالص	فراوانی	ویژگی‌ها
۱۴/۱۵	۱۵	زیر ۲۵ سال
۷۱/۷	۷۶	۲۶ تا ۳۵ سال
۱۴/۱۵	۱۵	۳۶ و بالاتر
۸/۵	۹	کاردانی
۶۶	۷۰	کارشناسی
۲۵/۵	۲۷	کارشناسی ارشد
۱۰۰	۱۰۶	جمع کل

یافته‌های استنباطی: در این قسمت به کمک آزمون‌های آمای به سوالات پژوهش پاسخ داده می‌شود.

سؤال اصلی: شبکه‌های اجتماعی مجازی به چه میزان در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش دارند؟

جدول ۲: ضریب همبستگی بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجذور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد برآورد
۰/۶۰۵	۰/۳۶۶	۰/۳۶۰	۰/۳۷۳۷۵

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و

ایجاد بحران‌های اجتماعی، ۶۰/۵ است و این شبکه‌ها ۳۶/۶ درصد از واریانس ایجاد بحران‌های اجتماعی را تبیین می‌کند.

سوال فرعی ۱: تبادل اطلاعات در بین شبکه‌های اجتماعی مجازی به چه میزان در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش دارد؟

جدول ۳: ضریب همبستگی بین تبادل اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجدور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد برآورد
۰/۴۳۶	۰/۱۹۰	۰/۱۸۳	۰/۴۲۲۳۱

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین تبادل اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی مجازی با ایجاد بحران‌های اجتماعی، ۴۳/۶ است و این متغیر، ۱۹ درصد از واریانس ایجاد بحران‌های اجتماعی را تبیین می‌کند.

سوال فرعی ۲: شبکه‌های اجتماعی مجازی در هنگام ایجاد بحران‌های اجتماعی، به چه میزان در هدایت افکار عمومی نقش دارند؟

جدول ۴: ضریب همبستگی بین هدایت افکار عمومی از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجدور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد برآورد
۰/۴۹۳	۰/۲۴۳	۰/۲۳۶	۰/۴۰۸۲۹

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین شبکه‌های اجتماعی مجازی در هنگام ایجاد بحران‌های اجتماعی با هدایت افکار عمومی، ۴۹/۳ است و این شبکه‌ها ۲۴/۳ درصد از واریانس بحران‌های اجتماعی را تبیین می‌کند.

سوال فرعی ۳: شبکه‌های اجتماعی مجازی به چه میزان در ایجاد تجمعات اعتراض آمیز نقش دارند؟

جدول ۵: ضریب همبستگی بین ایجاد تجمعات اعتراض آمیز از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجذور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد برآورد
۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲۴۳	۰/۴۰۶۴۱

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد تجمعات اعتراض آمیز، ۵۰ است و این شبکه‌ها ۲۵ درصد از واریانس ایجاد تجمعات اعتراض آمیز را تبیین می‌کند.

سوال فرعی ۴: شبکه‌های اجتماعی مجازی به چه میزان در ایجاد شایعه پراکنی در زمان بحران نقش دارند؟

جدول ۶: ضریب همبستگی بین ایجاد شایعه پراکنی در زمان بحران از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجذور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد برآورد
۰/۴۶۷	۰/۲۱۸	۰/۲۱۰	۰/۴۱۵۰۶

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد شایعه پراکنی در زمان بحران، ۴۶/۷ است و این شبکه‌ها، ۲۱/۸ درصد از واریانس ایجاد شایعه پراکنی را تبیین می‌کند.

سوال فرعی ۵: موضوع‌ها و سوژه‌های منتقل شده از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی به

چه میزان در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش دارند؟

جدول ۷: ضریب همبستگی بین موضوع‌ها و سوژه‌های منتقل شده از طریق شبکه‌های اجتماعی

مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی

ضریب همبستگی	مجدور ضریب همبستگی	ضریب تعدیل شده	اشتباه استاندارد بر آورد
۰/۴۱۴	۰/۱۷۱	۰/۱۶۳	۰/۴۲۷۳۰

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین موضوع‌ها و سوژه‌های منتقل شده از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد بحران‌های اجتماعی، ۴۱/۴ است و این موضوعات ۱۷/۱ درصد از واریانس ایجاد بحران‌ها را تبیین می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

اهمیت شبکه‌های اجتماعی مجازی را نمی‌توان تنها منحصر به استقبال روزافزون کاربران اینترنتی از این شبکه‌ها و جا گذاشتن رقبا در رتبه‌های جهانی توسط شبکه‌های اجتماعی دانست، بلکه باید از زاویه‌های دیگر همچون استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی برای رساندن پیام و القای تفکرات به کاربران، اطلاع‌رسانی در شرایط بحرانی، تبدیل حوادث عادی به یک بحران، در کنار جذابیت‌ها و همچنین اثرات شگرفی که این جوامع مجازی بر روی زندگی واقعی جوامع می‌گذارد، نیز به آن‌ها نگرست.

در دنیای امروز، بحران‌های اجتماعی به بخش جدایی‌ناپذیر زندگی اجتماعی تبدیل شده و در این میان، نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد و گسترش بحران‌های اجتماعی پذیرفته شده است. از طرفی، برخی سازمان‌های مسئول بویژه پلیس در مراحل مختلف یک بحران اجتماعی، به‌خصوص در مرحله پیش‌بینی، ایجاد و مقابله با بحران، وظایف بسیار مهمی را بر عهده دارند. این مطالعه با هدف تبیین نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایجاد بحران‌های اجتماعی به نتایج زیر منتهی شد:

- شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۳۶/۶ درصد، در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش دارند؛ به عبارتی هر چه شبکه‌های اجتماعی مجازی توسعه پیدا کند، به تناسب آن، این گونه شبکه‌ها در ایجاد بحران‌های اجتماعی نقش بیشتری خواهند داشت. نتیجه کلی این پژوهش با یافته‌های اکبری (۱۳۸۹) مبنی بر فراهم‌آوری زمینه حرکت‌های جمعی و بحران‌ها توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی و کبریایی‌زاده (۱۳۹۰) با ایجاد جنبش‌های سیاسی و اجتماعی همخوانی دارد؛
- تبادل اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۱۹ درصد در ایجاد بحران‌های اجتماعی تأثیر دارند؛ یعنی هر چه میزان تبادل اطلاعات در بین شبکه‌های اجتماعی مجازی افزایش یابد، به تناسب آن، این گونه شبکه‌ها نقش بیشتری در ایجاد بحران‌های اجتماعی خواهند داشت. این نتیجه با یافته‌های پژوهش اکبری (۱۳۸۹) مبنی بر اطلاع‌رسانی سریع و گسترده از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی و ضیایی‌پروور (۱۳۸۸)، با امکان تعامل اطلاعات و دیدگاه‌ها در محیط سایبر همخوانی دارد؛
- شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۲۴/۳ درصد، به طور مستقیم در هدایت افکار عمومی نقش دارند؛ یعنی هر چه شبکه‌های اجتماعی مجازی، گسترش یابند به تناسب آن، نقش بیشتری در هدایت افکار عمومی خواهند داشت. این نتیجه با یافته‌های پژوهش آقایی، صادقی و هادی (۱۳۹۱) مبنی بر جهت‌دهی به افکار عمومی در شبکه‌های اجتماعی همخوانی دارد؛
- شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۲۵ درصد با ایجاد تجمعات اعتراض آمیز در ایجاد بحران‌های اجتماعی تأثیر دارند؛ یعنی هر چه شبکه‌های اجتماعی مجازی گسترش یابند، به تناسب آن در ایجاد تجمعات اعتراض آمیز نقش بیشتری ایفا خواهند کرد. این نتیجه با یافته‌های اکبری (۱۳۸۹) مبنی بر فراهم‌آوری زمینه حرکت‌های جمعی و بحران‌ها توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی همخوانی دارد؛

- شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۲۱/۸ درصد در ایجاد شایعه پراکنی در زمان بحران نقش دارند؛ یعنی به تناسب گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی، نقش آن‌ها در ایجاد شایعه پراکنی بیشتر خواهد بود؛
 - موضوع‌ها و سوژه‌های منتقل شده از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان ۱۷/۱ درصد، نقش مستقیمی در ایجاد بحران‌های اجتماعی دارند؛ به عبارتی، به تناسب توسعه انتشار موضوع‌ها و سوژه‌های انتخاب شده از سوی شبکه‌های اجتماعی مجازی، بحران‌های اجتماعی ایجاد و یا تشدید خواهد شد. .
- پیشنهادها:** مبتنی بر نتایج این پژوهش، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:
- طراحی و پیاده‌سازی مهندسی فرهنگی در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و ایجاد مدیریت هماهنگ کننده فرهنگی و اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ .
 - طراحی و سازماندهی شبکه‌های اجتماعی مجازی بومی و ملی مولد، تحلیل گرا، علمی و دانش بنیان در حوزه‌های مختلف و محتواسازی مناسب و جذاب داخلی در شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ .
 - فعال سازی شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیر گذار اسلامی در نهادهای مساجد، هیئت‌ها و بسیج به صورت هدفمند و شبکه‌ای؛ .
 - ارتقای سطح تعاملات بین‌المللی با صاحبان شبکه‌های اجتماعی مجازی و فرهنگ سازی، آگاه سازی و ارتقای سطح دانش عمومی به ویژه خانواده ها درباره استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و مخاطرات و پیامدهای منفی آن در سطح داخلی؛ .
 - مقابله هوشمند با محصولات و گروه‌های مخالف با سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی ایران در شبکه‌های اجتماعی مجازی و اعمال صحیح سیاست‌های فیلترینگ در شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان یک راهکار موقت. .

منابع

- آذرخش و آذرخش (۱۳۹۲). شبکه‌های اجتماعی در محیط وب ۲. تهران: آتی‌نگر .
- آقایی، داوود؛ صادقی، سید سعید و هادی، داریوش (۱۳۹۱). واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال افریقا، فصلنامه روابط خارجی. ۴(۲). صص ۳۴-۷. قابل بازیابی از:
.....
- ابطحی، حسین؛ یاوری‌باقفی، امیرحسین و اسماعیلی، احمد رضا (۱۳۹۰). طراحی مدل پیش‌نگری بحران‌های اجتماعی به منظور پیشگیری از آن‌ها توسط ناجا، پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی. ۴(۱۶). صص ۳۴ تا ۱. بازیابی از:
.....
- اکبری، احمد (۱۳۸۹). نقش شبکه‌های اجتماعی در ایجاد و مهار بحران‌ها. فصلنامه ره‌آورد نور. ۹(۳۱): صص ۳۹-۳۲. بازیابی از:
.....
- امانلو، حسین و شادمانی، احسان (۱۳۹۴). ماهیت مجازی؛ درآمدی بر شبکه‌های اجتماعی. تهران: انتشارات فرهنگ اندیشه .
- امیری، عبدالرضا (۱۳۹۱). مطالعه فرآیند و متغیرهای مؤثر بر امنیتی شدن بحران‌های اجتماعی در ایران. مطالعات مدیریت انتظامی. ۷(۲)، صص ۲۱۹-۲۳ .
- جعفری، سعیدمحمد (۱۳۷۷). نقش مدیریت روابط عمومی در حوادث و بحران‌ها. ماهنامه روابط عمومی. ۲(۱۱): صص ۲۹-۱۰ .
- خانیکی، هادی و بابائی، محمود(پاییز و زمستان ۱۳۹۰). فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی، فصلنامه علمی-پژوهشی جامعه اطلاعاتی. ۱(۱): صص ۹۶-۷۱. بازیابی از:
.....
- دادگران، سیدمحمد (۱۳۸۵). مبانی ارتباطات جمعی. (چاپ دهم). تهران: مروارید .
- رزقی شیرسوار، هادی (۱۳۸۹). مدیریت بحران در دانشگاه‌ها. پژوهش‌نامه مدیریت بحران. ۱(۵۱): صص ۱۵۸-۱۳۹ .
- رشیدپور، ابراهیم (۱۳۵۴). آئینه‌های جیبی آقای مک‌لوهان (چاپ دوم). تهران: سروش .

- زینالی، امیر حمزه (۱۳۸۴). جایگاه سازمان‌های دولتی مسئول بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی. ۴(۱۶): صص ۲۱۷-۱۸۵.
- سردارنیا، خلیل‌الله (۱۳۸۸). اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها. فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی. سال شانزدهم. شماره ۶۰. صص ۱۷۶-۱۵۱.
- ضمیری، عبدالحسین و نصیری‌حامد، رضا (۱۳۸۹). بحران بین‌المللی، ابعاد و مؤلفه‌ها. پژوهشنامه مدیریت بحران. شماره ۵۱. صص ۱۳۸-۹۵.
- ضیایی‌پرور، حمید (۱۳۸۸). جنگ نرم سایبری در فضای شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه رسانه. سال بیستم. شماره پیاپی ۷۸. صص ۴۸-۹.
- قیاسی، رضا (۱۳۹۲). شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مقوم یا مخرب سرمایه‌های اجتماعی. فصلنامه پلیس فتا. سال اول. شماره دوم. صص ۹-۳.
- کبریایی‌زاده، حسین (۱۳۹۰). نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری تحولات سیاسی و فرهنگی با تمرکز بر امواج بیداری اسلامی در خاورمیانه. ماهنامه روابط فرهنگی. سال اول. شماره ۱. صص ۳۷-۳۰.
- گارسیا، آلبرتو لئون و ویجاتا، ایندرا (۱۳۹۰). شبکه‌های ارتباطی. (سید امیر اصغری، مصطفی غلامی و پوریا محمدی یقینی، مترجمان). تهران: نیاز دانش.
- معمار، ثریا؛ عدلی‌پور، صمد و خاکسار، فائزه (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران. دوره اول. شماره ۴. صص ۱۷۵-۱۵۵.
- معمارزاده، غلامرضا و سرافرازی، مهرزاد (۱۳۸۹). بررسی گام‌های فرایند مدیریت بحران در سازمان. پژوهشنامه مدیریت بحران. شماره ۵۱. صص ۷۶-۹.
- میرمحمدصادقی، میلاد (۱۳۹۱). تحلیل شبکه‌های اجتماعی با تهران: کیان رایانه سبز.
- پایگاه اطلاعاتی حوزه (۱۳۸۹). شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، بازبایی شده در تاریخ ۱۳۹۴/۱۰/۴ از:

- جعفری، یوسف (۱۳۸۹). شبکه‌های اجتماعی (یادداشت وبلاگ). بازیابی شده در تاریخ ۹۴/۰۶/۲۵ از:
.....
- حاذق‌نیکرو، حمید (۱۳۹۱)، اهمیت فضای مجازی در نگاه فرماندهان و افسران جنگ نرم جبهه استکبار. بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۲۵ از:
.....
- خلیلی، محمد (۱۳۹۲). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر جوانان. بازیابی شده در تاریخ ۹۴/۰۶/۲۵ از:
.....
- پایگاه اطلاعاتی سراج ۲۴ (۱۳۹۴). هشدار در مورد برنامه جدی دشمن برای استفاده از شبکه های اجتماعی موبایلی در انتخابات آینده. بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۲۵ از: ..
.....

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی